

Ա Մ Ո Ւ Ս Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

(Առողջապահական եփուղ)

XII

ՍԻՐՈՅ ԴԵՐԸ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՉ

Սիրոյ արտայայտութիւնները հենքի մէջ.— Նրա դերը ամուսնութեան խնդրում.— Հաճոյանալու բաղձանքը, իբրեւ բնագոյային զգացմունք.— Արդի հասարակութեան հայեացքը սիրոյ վրայ.— Հարուստ հարսնացուն.— Օծիսի անբարոյականացնող ոյժը.— Սէրը բաղաժում եւ գիւղում.— Հարուստ երիտասարդների պատկը.— Սէր եւ յափճակում.— Սէրը կուրացնում է.— Նշանդրէֆի իմաստը.— Ամուսնացողների բնատուրութիւնների տարբերութիւնը.— Փնդողների դերը զաւակների ամուսնութեան մէջ.— Օջախը.— Դատակարգի, ծագման եւ զարգացման տարբերութիւնը ամուսնացողների մէջ:

Արդի հասարակութեան մէջ սէրը յետին տեղն է բռնում ամուսնութեան շարժառիթների շարքում, այն ինչ հին ժամանակներում նա ահագին, գերակշիռ դեր է խաղացած եղել այս հարցում:

Ի հարկէ այդ զգացմունքը ամեն դարերում եւ ամեն տեղ նոյնն է եղել, բայց նրա արտայայտուելու ձևերը տարբեր են եղած եւ կախուած ազգերի քաղաքակրթութեան աստիճանից:

Հնագոյն դարերում—իսկ մեր ժամանակները կիսավայրենի ազգութիւնների մէջ—աղջկայ առեւանգումն կամ գնումն, որոնց մասին մենք սկզբում խօսել ենք, հիմնուած էր միմիայն սիրոյ զգացմունքի վրայ, այսինքն սիրած աղջկան տիրապետելու բաղձանքի վրայ:

Սիրած աղջկայ համար աղամարդը պիտի զոհաբերութիւն անէր, որպէս զի արժանանար նրա սիրուն:

Այս զոհաբերութիւնը զանազան ձևեր էր բնութենում տարբեր երկրներում: Անսուտ կոչուած ցեղի մէջ ամուսնանալը մի շատ վտանգաւոր բան էր. հարսը պսակից յետոյ փախչում գնում էր ծնողների մօտ և փեսան պէտք է այնքան քաջ լինէր, որ զօռով մտնէր տուն և յափշտակէր նրան, ուշ չը դարձնելով գլխին տեղացող փայտի հարուածների վրայ: Մի ուրիշ տեղ նշանածը պէտք է ուղղակի կատաղի կռիւ մղէ իր հարսնացուի ու նրա ընկերուհիների հետ, որպէս զի մօտենայ իր կնոջը: Այս կռուի մէջ նա երբեմն սպանւում է, երբեմն կռիւը տարիներ է տևում, երբեմն էլ յաղթուած հեռանում է: Միջին դարերում ասպետները տուրնիրներ էին սարքում, մենամարտում էին իրար հետ, կեանքները զոհում, որպէս զի դուր գան սիրած էակին, կամ թէ չէ հեռուոր երկրներ պատերազմի էին գնում—անուն վաստակելու և դուլցիքին արժանի դառնալու համար:

Իրապէս սա նոյն դուր գալու ձևերն էին, որոնք մենք գտնում ենք կենդանիների մէջ ևս: Սիրամարգը փռում է իր պոչը, սոխակը գեղգեղում է իր գայլայլիկը որձերին հաճոյանալու համար:

Հաճոյանալ հաւանած էակին, սա մի բնագոյային ձգտումն է, որ գտնւում է կենդանիների մէջ և որ մարդկային ցեղի մէջ իր գազաթնակէտին է հասել, բնութենում իսկական բանական սիրոյ կերպարանը:

Սէրը այսպիսով տիրում է բնութեան մէջ, նրա հոգին է, նրա շունչը:

Սիրոյ մեծ ոյժով է կատարւում բնական ընտրողութիւնը, որով իրար հաւանում են ու միաւորւում այն էգերն ու որձերը, որոնք բնական յատկութիւններով միւսներից գերազանց են: Այսպէս է կենդանական աշխարհում, այսպէս է եղել առաջ և մարդկային ցեղի մէջ:

Բայց կեղծ քաղաքակրթութիւնը, որ խեղդել է կամ աղաւաղել մարդուս մէջ շատ բնագոյային լաւ յատկու-

թիւններ, աշխատում է խեղդել և հէնց խեղդել է այս ամենասուրբ զգացմունքը ևս:

Այո, սէրը կորցրել է իր հրապոյրը, իր մեծ դերը: Արդի ամուսնութիւնը (այս կանոնաւորուած բնական ընտրողութիւնը) աւելի ուշագիւր է դէպի կողմնակի հանգամանքները, քան սէրը, և սա մի մեծ չարիք է, մի ահագին անբախտութիւն, որ եկել է մարդկու-թեան գլխին:

Ժամանակակից հայերիս վերաբերմամբ ևս իրաւա-ցի են բժիշկ Մինեկրելի խօսքերը.

«Մեր հասարակութիւնը, ասում է նա, հեռացել է ամուսնութեան իսկական նպատակից, և սա դարձել է ուղղակի մի աճուրդ: Ո՛չ ոք, նախ քան ամուսնանալը, չէ հետաքրքրւում իմանալու թէ ինչ բարոյականութեան, ինչ բնաւորութեան, ինչ յակումների տէր է այն անձը, որի հետ պէտք է յաւիտեան կապի իր կեանքը: Միակ հոգսը, միակ խնդիրը դառել է հարսնութիւնը, օմիսը, որ բոլոր առաքինութիւններից բարձր է դասուում»:

Եւ, յիրաւի, գլխաւոր դերը խաղում են օժիտը, հասարակական դիրքը և այլն, բայց ոչ սէրը: Այն ինչ սէրն է ընտանիքի բախտաւորութեան միակ երաշխաւորը, այն ինչ նա է, որ պիտի լուսաւորի, ազնուացնի, բանաստեղծական ոգի ներշնչի առօրեայ տաղտկալի կեանքին:

Շատերը, իբր թէ առաջաւոր գիտական գաղա-փարներով լցուած, սէրը համարում են հիւանդական երևոյթ: Եթէ մէկը սիրում է առոյգ սիրով, որին զոհում է ամեն բան, զոհում է իր հասարակական դիրքը, իր փայլուն ապագան, — շատերը կարծում են, թէ այդպիսիները փսիխօպատներ են, տխմարներ:

Գիտութիւնը, նրանց կարծիքով, միանգամայն հերքում է այս զգացմունքը: Չէ որ սէրը կիրք է, իսկ ամեն կիրք պիտի խեղդուի, հետեւաբար ամեն «խելօք» մարդ պիտի խեղդի իր մէջ սէրը:

Այս է իսկապէս այն գիսնական կոչուած հի-

մունքը, որով սէրը աւելորդ բալլաստ է համարուում ամուսնութեան խնդրի մէջ:

Բայց սէրը հերքողները ընդհանրապէս գիտնական լինելու հաւակնութիւն չունեն: Նրանք աւելի գործնական դիտումներով են, որ խուսափում են իսկական սիրուց: Հաշիւը, շահը ընտանիք կազմելու միակ պատուանդանը դարձած, անհրաժեշտաբար պիտի դարձնէր մարդուն փարիսեցի, ստախոս, պիտի ստիպէր նրան սիրահարուած ձեռնալ, որպէս զի հարուստ կին ուզելիս կարող լինի իր պրօզայիկ ձգտմանը բանաստեղծական աստառ կպցնել...

Անտարակոյս ոչինչ չը կայ զգուելի, քան այս կեղծումը, որ ստորացնում է մօրդուս:

Ես չեմ մոռանալ այն խօսքերը, որ մի ֆրանսիական (Օգիւստ Վաքըրի) պիէսի մէջ արտասանում է մի հարուստ աղջիկ, երբ հայրը զարմացած հարցնում է, թէ ինչի է բոլոր փեսացուներին մերժում:

— Մի՞թէ կարծում ես, հայրիկ, որ իւղաներկ պատկերը ուրախ է, երբ փառահեղ շրջանակի մէջ է դրուած: Ես համոզուած եմ, որ կան գրքեր, որոնք նախանձում են իրանց կազմին: Ես էլ օժիտիս եմ նախանձում: Նրա շնորհիւ են երիտասարդներն այցելում մեզ, նրա վրայ են սիրահարում: Նա վտանգաւոր ախոյեան է ինձ համար: Ես կը փափագէի արտաքսել նրան, աղքատ մնալ: Ո՛վ գիտի, գուցէ կայ մի աղնիւ երիտասարդ, որին ես հաճելի եմ, բայց նա չէ համարձակում իր զգացմունքը արտայայտել, երկնչելով մի գուցէ կարծեն, թէ հարստութեան համար է: Իսկ եթէ մէկն էլ վստահութիւն է ունենում խօսելու, խօսում է այնպիսի խուլ ձայնով, որ նրա խօսքերը կորչում են մեր տանը շարժուող ոսկու աղմուկի մէջ: Լռեցրու ոսկու այդ աղմուկը, որպէս զի ես կարողանամ լսել նրանց ձայնը և լսածիս պատասխանել:

Ո՛րչափ հոգեբանութիւն կայ այդ մի քանի խօսքերի

մէջ, և սրբան լըջհայեաց ու խելացի պիտի լինի աղ-
ջիկը, որ կարողանայ այդ դժուար հարցը վճռել:

Յաւակցաբար մեր օրիորդները այդչափ դիտակ-
ցութիւն չունեն, և օժիտը նրանց (կամ, աւելի ճիշտ
ասած, նրանց ծնողների) ձեռքին մի լաւ միջոց է «փե-
սայ որսալու»:

Եթէ կան «փեսայ որսողներ», աւելի ևս բազմա-
թիւ են հարուստ հարսնացու ճանկողներ:

Ի հարկէ, լինում են դէպքեր, երբ երիտասարդը
հաւանում է ու անկեղծօրէն սիրում մի հարուստ աղ-
ջրկայ, բայց ընդհանրապէս նա սիրում է օժիտը, նա-
թաքաթիւնները և ամուսնանում է դրանց վրայ և ոչ թէ
աղջկայ:

Այս դէպքում արդէն փեսան ստորանում է մինչև
շողոքորթութիւն, ստութիւն, կեղծիք...

Օժիտի անբարոյականացնող ոյժը յայտնի էր հին
դարերում ևս: Պատմում են, որ Սօլօնը (յունաց մեծ
օրէնսդիրը) նկատելով, որ կանայք փողով իրանց ա-
մուսին են գնում և այդպիսով պսակը մի առևտուր
դարձնում, հրամայեց, որ կինը իր հետ երեք ձեռք
հագուստ միայն բերի և մի քանի էփան կարասիք:

Սօլօնի պատուէրը երևի արմատախիլ չարեց օժի-
տի սովորութիւնը, որ այսօր իր դադաթնակէտին է հա-
սած և ամբողջովին խեղդել է դէպի ամուսնութեան
մղող միւս բոլոր շարժառիթները:

Մեզ նման մի կիսաքաղաքակիրթ ազգի մէջ այս
պայմաններում կատարուած միութիւնը հազիւ թէ ան-
վըրդով մնայ: Եւ, յիշաւի, մեր մէջ հազուադիւս են
հարուստ տղամարդիկ, որոնք իրանց աղքատ կնոջ չը
յիշեցնեն մի օր օրիորդ ժամանակուայ չքաւորութիւնը:

Անողոր է բաղաբային հասարակական կեանքը դէ-
պի իսկական սէրը, նպաստող չէ այդ սիրուն նաև դիւ-
ղական կենցաղը:

Գիւղում սէրը «յետոյ է դալիս», պսակից յետոյ,

քանի որ պսակից առաջ աղջիկներին ու տղաներին մէջ յարաբերութիւնները որոշ հասակում արդէն կտրուում են, ճիշտ այն հասակում, երբ նրանք նոր ընդունակ են դառնում ճանաչելու և գնահատելու միմեանց: Երբ որ աղջիկը «հասած» է, նա հարսնացուների շարքն է անցնում և դադարում է տղաների հետ խօսելուց ու խաղալուց: Այսպիսով գիւղումն էլ սէրը անկարող է լինում զարգանալ. «հաւանում են» ծնողները, երեխաներին փնտրում է միայն—գնալ եկեղեցի իրանց այսօն ասելու, երբեմն հէնց այնտեղ էլ իրար հետ ծանօթանալու... Յայտնի է, որ մեր մէջ այսպիսի պսակները առօրեայ երևոյթ են, գոնէ գիւղերում, որտեղ տղայի մայրը տան «բան անող», իր համար օգնական է բերում տուն և ոչ թէ հարս, և որտեղ սակաւ չեն նաև բաւոյնարարները ծծկեր երեխաների մէջ:

Այս է ահա սիրոյ վիճակը.—նա վունդուած է հասարակութեան համարեա բոլոր խաւերի միջից:

Կայ սակայն մի դասակարգ, որ առերես իսկապէս ոչ մի ակնկալութիւն չպէտք է ունենար աղջկանից և որ կարող էր թոյլ տալ իրան այդ աւելորդ շքեղութիւնը—սիրային ամուսնութիւն. դա մեր հարուստ, միլիոնատէր երիտասարդների դասակարգն է: Եւ, իրօք, պատահում են դէպքեր, երբ մի հարուստ երիտասարդ կին է վերցնում աղքատ, անյայտ անից. բայց այս օրինակները ցաւակցաբար նոյնպէս բացառութիւն են: Այստեղ ևս դժուար է հաստատ ասել, թէ դա իսկական սէր է եղել: Յաճախ այսպիսի պսակները կատարւում են զարմանալի արագութեամբ մի-երկու շաբաթուայ ընթացքում, որի միջոցին ի հարկէ անհնար է փոխադարձ յակման ծագումն ու զարգանումն: Աղջիկը գեղեցիկ է, բաւական է. այսպիսի զգացմունքը չէ կարող ի հարկէ երկարատև լինել.—շուտ թէ ուշ նա կ'անցնի, և լաւ է, եթէ նա փոխուի իսկական սիրոյ,—ցաւակցաբար յաճախ նա թողնում է իր ետեւից միայն զղումն: Իսկական սէրը ոչինչ առնչութիւն չունի յափշտակման հետ,

—Նա գոյանում է ու զարգանում նոյնչափ ուղեղի մէջ, որչափ սրտի, որովհետեւ խելքի, բանակութեան կօնորօյի տակ է կռում-կռուում առողջ սէրը:

Ձահէլ աղջիկները, սեռական հասունութեան մէջ յաիշտակում են մի երիտասարդով, նրա մէջ գտնելով այն բոլոր յատկութիւնները, որոնք նա ուսումնասիրել է Շէկսպիրի Բոմէօյի, Գեօթէի Հերմանի, Աբբայ Պրեփօյի Պօլի մէջ: Մանաւանդ որ ինքը ժիւլիետտը, Դորօթէան, Վերջինին է դառնում: Մատաղ աղջկայ վառ երեակայութիւնը, նրա բանաստեղծական հոգին իդէալացնում են սիրած երիտասարդին, ազնուացնում են նրա նոյն իսկ վատ կողմերը, կամ քողարկում են աչքերից նրա պակասութիւններն ու արատները:

Այստեղ քննադատական ոգին կորած է, այստեղ «սէրը կուրացրել է» աղջկան: Սրա միակ իդէալն է—նուիրել, զոհել իրան այդ երիտասարդին, դառնալ նրա գերուհին,—միայն թէ մօտ լինէր նրան: Եւ այդպիսիները զգում են իրանց սիրած մարդու գիրկը, առանց տատանուելու, առանց քննադատութեան, և երջանիկ են զգում իրանց մինչև այն սոսկալի ժամը, երբ քօղը ընկնում է աչքներից ու անմխիթար, տգեղ իրականութիւնը բացւում է նրանց առջև իր բոլոր յուսահատեցնող անճոռնիութեամբ: Մեր դարը այնչափ «գործնական» է դարձել, որ ցաւակցաբար մենք պարտաւոր ենք զգուշացնել մեր օրիորդներին այրի երիտասարդների ստախօս ու փաղաքշող լեզուից. բայց այդ չէ նշանակում ի հարկէ, թէ սրանց մէջ չը կան և անկեղծ մարդիկ:

Այնուամենայնիւ, անկեղծը կեղծից ջոկելու համար հարկաւոր է երկար ծանօթութիւն: Դա նոյնչափ կարևոր է աղջկայ համար, որչափ և տղայի, որովհետեւ աղջիկները նոյն չափով ձեացող են ու կեղծող: Երկար ծանօթութիւնը հնարաւորութիւն է տալիս աւելի սառնասիրտ վերաբերուելու դէպի մարդիկ, աւելի քննադատական աչքով նայելու նրանց վրայ:

Նշանդրէքը անտարակոյս նոյն նպատակն է ունեցել սկզբներում: Մօտեցնելով միմեանց փեսացուին ու հարսնացուին, նա միջոց էր տալիս նրանց աւելի մօտ ճանաչել իրար: Յաւակցաբար այս սովորութիւնը այժմ ծէս է դարձած և նշանածները այլևս անբաժան են համարում, թէև զղջացած լինէին: Այն ինչ նշանդրէքը մի իմաստ կ'ունենար, եթէ ամօթ չը լինէր, որ նշանդրածները հեռանային իրարից, երբ չեն հաւանում միմեանց: Ինչ և իցէ, ահագին կարևորութիւն ունի այն հարցը, թէ որչափ ժամանակ է անցնում նշանդրէքի ու պսակի մէջ: Չափազանց կարճ ժամանակամիջոցը բաւարար չէ նշանդրածներին իրար ճանաչելու համար, իսկ չափազանց երկար նշանդրած մնալն էլ սառնութիւն է գցում նրանց մէջ:

Եթէ նշանդրածները հիասթափուում են, հազար անգամ աւելի լաւ է ազնուաբար բաժանուել, քան թէ անբախտ ամուսնութիւն կազմել, երկնչելով «ինչ կ'ասեն»-ից:

Մի հոգեգէտ շատ իրաւացի կերպով նկատում է, թէ ցանկալի չէ, որ ամուսինները միատեսակ բնաւորութիւն ու միատեսակ տեմպերամենտ ունենան: Ընդհակառակը կապը աւելի ամուր է այնտեղ, որտեղ բնաւորութիւնները միմեանց լրացնում են կամ, աւելի ճիշտն ասած, քիչ են հակառակ լինում: «Երկու կրքոտ և հեշտ բռնկուող բնաւորութիւններ նոյնչափ քիչ շանս ունեն երջանիկ լինելու, որքան երկու չափազանց հանդարտ ու անտարբեր անձինք»:

Տղամարդը պիտի բերի կամքի ոյժ, տոկունութիւն, գործնական խելք, առողջ, մեծ զգացմունքներ, իսկ կինը—հեզութիւն, քաղցրութիւն, մեղմութիւն իր բոլոր գործերում:—երկուսը ևս համբերողութիւն:

Անտարակոյս անբախտ ամուսնութիւնների մեղքը մեծ մասամբ, եթէ ոչ անբողջովին, ծնողների վզին է:

Նրանք, իբրև աւելի հմուտ մարդիկ, պիտի ղեկավարեն իրանց զաւակներին ընտրութեան գործում: Իրապէս ծնողների բոլոր բարեացակամութիւնը կայանում է մեղ մօտ նրանում, որ իրանց որդու համար «լաւ հարսնացու» կամ «լաւ փեսացու» են ճարում: Իսկ «լաւ» ասելով նրանք հասկանում են հարուստ, լաւ դիրք, գեղեցիկ արտաքին ու լաւ կապեր ունեցողին:

Այս յատկութիւնները բաւարար են համարում, քանի որ ներքին աշխարհը քողարկուած է պահուած դիտողի աչքից:

«Էլ չեն հարցնում, ասում է Դրբէն, թէ ինչ ձրգտումների, ինչ կրքերի, ինչ բնաւորութեան ու բարոյականութեան տէր է իրանց աղջկայ ձեռքն ուղողը: Ամենքի վրայ նայում են հարստութեան տեսակէտից և ի նկատի են առնում միայն այն դիրքը, որ փեսացուն կարող է տալ իր ապագայ կնոջ: Եւ, երբ որ այսպիսի շարժառիթներով մարդու տուած աղջիկը անբախտ է դուրս գալիս, այն ժամանակ ծնողները էլ խօսք չեն գտնում կշտամբելու ու հայհոյելու իրանց փեսային ու երես են դարձնում նրանից, մոռանալով, որ իրանք են խեղճ աղջկայ դժբախտութեան պատճառը: Չէ որ իրանք էին, որ ետ մղեցին այն աղքատ փեսացուն, որին սիրում էր աղջիկը և որ ազնիւ մարդ էր, և ետ մղեցին այն պատճառով միայն, որ աղքատ էր... Ծնողի հեղինակութիւնը իր զաւակի ամուսնութեան խնդրում ահագին է: Սակայն նա էլ պէտք է լուրջ նայի խնդրին և գիտակցօրէն վերաբերուի:

Բաղմաթիւ օրինակներից կարելի է դուրս բերել, մեր կարծիքով, այս ընդհանուր կանոնը.

Ծնողները կարող են և պարտաւոր են խանգարել ցանկացած ամուսնութիւնը (եթէ ի հարկէ անյարմար են համարում նրան), բայց երբէք չը պէտք է ստիպեն նրան ամուսնանալու իրանց (ծնողների) ընտրածի հետ:

Նրանք երբէք չը պէտք է մոռանան, որ փեսան

իրանց համար չէ, այլ իրանց աղջկայ համար է, որ իրանք կը մեռնեն, իսկ աղջիկը ստիպուած է յաւիտեան ապրելու իր ամուսնու հետ: Ես կարծում եմ, որ եթէ բոլոր ծնողները հասկանան այս տարրական բանը, այն ժամանակ զօռով չեն «կապի իրանց զաւակի վզին» մի փեսացու, որին աղջիկը չէ հաւանում և երբէք չի սիրելու:

Եթէ աղջիկը յափշտակուած է մի անարժան մարդով, ծնողների պարտքն է համոզել, խրատել ու մեղմութիւնով, սիրով ու բարեկամաբար ետ կանգնեցնել իրանց զաւակին սխալ քայլից. իսկ եթէ համոզմունքը չէ ազդում, յետաձգել պսակը երկար ժամանակով, միջոց տալ աղջկան լուրջ խորհելու, իր սիրածին ուրիշների հետ համեմատելու:

Իսկ եթէ աղջկայ ընտրած փեսացուն ամեն տեսակէտից արժանի անձնաւորութիւն է, բայց միայն չքաւոր է կամ ծագում չունի և այլն, այն ժամանակ ծնողները բարոյական ոչ մի իրաւունք չունեն արգելելու այդ ամուսնութիւնը:

Թող յիշեն նրանք Թեմիսոկլէսի հռչակաւոր պատասխանը իր աղջկան ուզող երկու փեսացուներին, որոնցից աղջիկը աղքատին էր հաւանել. «Ես գերադասում եմ մարդուն առանց փողի, քան փողը առանց մարդու», կամ այն վաճառականի պատասխանը, թէ «ինձ աւելի հաճելի է, որ իմ աղջիկը երջանիկ լինի ոչ ազնուական մարդու հետ, քան դժբախտ—դքսուհու տիտղոսով»:

Բայց որպէս զի զաւակները ընդունակ լինեն լաւ ընտրութիւն անելու, ծնողների պարտքն է վաղորօք հասկացնել նրանց, թէ ինչ է ամուսնական կեանքը, ինչ է ամուսինը, մայրը և ինչ են նրա պարտականութիւնները: Նրանք պիտի հասկանան, որ շատ անբախտութիւններ աղջկայ կեանքի մէջ հետեւանք են այն անգիտութեանը, որի մէջ պահւում է «լաւ կրթուած»

«միամիտ» աղջիկը և որի պատճառով այս խեղճը նե-
տուժ է իրան առաջին փաղաքշողի գիրկը...

Շատ անբախտութիւններից է փրկում մեզ մեր
յարգանքը դէպի օջախը: Օջախը մեծ նշանակութիւն
ունի մեր մէջ հարս ու փեսայ ընտրելու հարցում: «Աղ-
ջիկը լաւ տնից է», և այդ հանգամանքն իրաւացի կեր-
պով համարուժ է բաւարար գրաւական, որ նա բա-
րոյական կին կը լինի ու լաւ մայր: Ի հարկէ լաւ օջա-
խից զաւակ լինելը բացարձակ դարանտիա չէ, բայց
ժառանգականութեան օրէնքին համաձայն, պէտք է
յուսալ, որ լաւ ընտանիքներում, աւելի հեշտ է գտնել
լաւ փեսացու ու լաւ հարսնացու, քան վատերում:

Մեր կիսակիրթ հասարակութեան մէջ ցաւակցա-
բար դեռ ևս կրթութիւնը, բարոյականութիւնը, ազնւ-
ութիւնը չեն կարողանում մոռացնել տալ usnr ծա-
գումն: Մի արիստոկրատ կոչուած երիտասարդ միշտ
մի քանի աստիճանով բարձր է կարծում իրան իր
կնոջից, որ մի որ և է բազազի աղջիկ է, թէկուզ այդ
մեծչանկան իրանից աւելի կրթուած, աւելի զարդա-
ցած լինէր: Եւ ընդհակառակը:

Այս տխուր երևոյթը ի հարկէ անբաղաքակրթու-
թեան նշան է, մտաւոր մակերևոյթի ցածութեան ար-
տայայտութիւն է, այնու ամենայնիւ ամուսնական
խնդրում նա պիտի հաշուի առնուի:

Բեմի վրայից յաճախ նշաւակուել է այս արատը.
չատ պիէսներում դուրս են բերուել այն դատարկա-
սիրտ ու դատարկագլուի «արիստոկրատները», որոնք
«իրանց բայքայուած ֆինանսները դրստելու համար»
պսակում են մի որ և է հարուստ մեշչանկայի վրայ,
և յետոյ արհամարհանքով, իրանց արիստոկրատութեան
բարձրութիւնից նայում նրա ու նրա ծնողների վրայ,
անդադար զգալ տալով, որ մեծ բարերարութիւն ու
պատիւ է արել նրանց...

Եթէ այդպիսի անախորժութիւնների, եթէ չասենք

ուղղակի անդադար կռիւների, առիթ են տալիս կարողութեան ու ծագման անհաւասարութիւնը, ինչ հետեանք պիտի ունենայ ընտանեկան կեանքում ամուսինների մտաւոր զարգացման տարբերութիւնը:

Այս խնդրի լուծումն չափազանց դժուար է, քանի որ այս տարբերութիւնը կարող է շատ մեծ լինել, հետեանար և տարբեր կերպով կարող է ազդել ընտանեկան երջանկութեան վրայ:

Եթէ, օրինակ, մարդը համալսարանական է, իսկ կինը գիմնազիան աւարտած աղջիկ, նրանք կարող են գաղափարակից լինել և հասկանալ միմեանց: Իսկ եթէ կինը բոլորովին ուսում չունի, իսկ ամուսինը մեծ ուսման տէր է, կամ ընդհակառակը, երբ մի լաւ կրթուած, ուսում առած աղջիկ (ի հարկէ աղքատ) մի գռեհիկ, անկիրթ ու անուսում տղայի (ի հարկէ հարուստ) կին է դառնում, այն ժամանակ նրանց մէջ քիչ վերե նկարագրուած յարաբերութիւններն են սահմանուում: Վերջին ձևի կապերը այժմ աւելի յաճախ են տեղի ունենում շնորհիւ այն զարմանալի երեւոյթի, որ գիւղից եկած ու նոր տոեխները հանած երեկուայ հասարակ բանուորը, բախտի բերմունքով յանկարծ ահագին կարողութեան տէր է դառնում: Բազուն այգպիսի սիրպրիզներ սիրում է անել: Ի հարկէ այգպէս հարստացածը իր աղջկան էլ հասարակ մարդու չի տայ.— փողի զօռով և մեր երիտասարդների ստոր փողասիրութիւնից էլ օգտուելով, հեշտութեամբ իր աղջկայ համար մի ինժեներ, կամ մի բժիշկ կը ճարի: Մենք վերցրինք ծայրայեղ դէպքեր, բայց ոչ բացառիկ դիտող աչքը ամեն տեղ տեսնում է այգպիսի օրինակներ: Ընդհանրապէս ամուսինները այսչափ չեն տարբերում միմեանցից կրթութեամբ, և սիրող մարդը հեշտութիւնով կարող է կրթել-զարգացնել իր կնոջ և բարձրացնել-հասցնել նրան իր զարգացման մակերեւոյթին: Գիւղական ագգաբնակութիւնը այնչափ պահանջող չէ դէպի կինը. անուսում լինելը մի խոչընդոտ չէ լաւ

ընտանիք կազմելու համար, բայց քաղաքային կեանքում արդէն մեր մէջ ևս սկսւում է ծագել հասարակական կրթութեան պահանջ:

Սէրը, փոխադարձ յարգանքը հաւասարեցնում է ամուսիններին, ինչ դասակարգի էլ պատկանէին նրանք, ինչ շրջանից էլ դուրս եկած լինէին: Ընդհակառակը, երբ այս փոխադարձ համակրութիւնը բացակայ է, այն ժամանակ ամենամանր անհարթութիւնները սարեր են դառնում, որոնք բաժանում են կենակիցներին միմեանցից:

Շատ միամիտ (յամենայն դէպս չափազանց մեծամիտ ու ինքնահաւան) է այն մարդը, որ կարծում է, թէ պսակուելուց յետոյ իրան «սիրել կը տայ»: Յաճախ զուր կը լինի նրա ջանքերը.— գուցէ աղջիկը հեղու հնազանդ կին դառնայ և օրինակելի մայր, բայց նրա սիրտը միշտ սառը կը մնայ, ինչպէս գերեզման: Մի անդունդ յաւիտեան կը բաժանի երկուսի սրտերը, — անդունդ, որ անկարող կը լինեն լցնել աշխարհիս բոլոր աղամանդները...

XIII

Վ Ե Ր Զ Ի Ն Խ Օ Ս Ք

Բնութեան կենսական ոյժը.— Հիւանդոս սերունդների վիճակը.— Ընտանիքների և ազգերի բարոյական անկումն.— Կենդանական ու բուսական ցեղերի ազնուացումն.— Վերջին խօսք:

Սրանչելի բնութիւնը անդադար բեղմնաւորւում է ու մայրանում: Կեանքի թելը չէ կտրւում երբեք: Նա անցնում է անհամար դարերի միջով, որովհետև հիւսուած է բնութեան անսպառ կենսական նիւթերից:

Կեանքը մահից է ծնւում:

Հինը, փտածը, բայքայուածը մեռնում է, ձուլւում մայր բնութեան հետ, և կեանքի այս փլատակների միջից բուսնում են նորանոր կեանքեր:

Եւ միայն կենդանիներն ու բոյսերը չեն, որ ապրում են ու բեղմնաւորում: Քարն ու հողը, ջուրն ու օդը նոյնպէս ապրում են բնութեան այն ոյժով, որ մահուան մէջ ևս կեանք է դրել: Եւ ճրջափ մեծ է այդ ստեղծագործիչ ոյժը. ամեն կենդանի էակ, ամեն բոյս իր մէջ պարունակում է անհամար կեանքերի սաղմեր. նորածին աղջիկը կրում է իր մէջ 300,000 երեխայի սերմեր, տղան աւելի ևս:

Եթէ այս բոլոր սերմերը բեղմնաւորուէին, երկրի երեսը մի օրուայ մէջ կը ծածկուէր բոյսերով ու կենդանիներով:

Բայց այս սոսկալի աճումն խանգարում է կեանքի կռիւը:

Կեանքի կռիւը, ապրելու այս պայքարը կատաղի կերպով մղւում է ամեն տեղ, բնութեան բոլոր անկիւններում, կենդանական ու բուսական էակների մէջ:

Ամեն էակ կռւում է այն զէնքով, որ բնութիւնը նրա ձեռքն է տուել: Այս անողոք պատերազմի մէջ ընկնում, տապալւում, ոտի տակ տրորւում է տկարը, անզէնը: Այսպիսով անհետացել են, ու մեր աչքի առջև անհետանում են բուսական և կենդանական ցեղեր, մարդկային ամբողջ ազգեր:

Ասպարէզը մնում է ուժեղին, յաղթողը նա է, ով լաւ զինուած է այս կռուի համար, ով ստացել է բնութիւնից ֆիզիկական ու մտաւոր զօրեղ ոյժ, դիմացկոտութիւն, տոկունութիւն:

Ի՞նչ պատասխանատու գործ—ծնունդ տալ նոր էակի:

Այս էակը հիւստւած է մեր սեփական կազմուածքի հիւթերից,—այսպիսով նա մեզ է նմանում: Նա ժառանգում է մեզնից իր ֆիզիկական և բարոյական յատկութիւնները:

Տկար ծնողները օր են տալիս տկար, ցաւագար ու արատաւոր սերնդի, որ անընդունակ է դիմանա-

լու կեանքի կռուին և խոնարհեցնում է իր գլուխը բախտի հարուածներին տակ... Այլասեռումն, ցեղի վատանումն, անուժանումն, ապրելու անկամութիւն և անկարելիութիւն:

Այո՛, պատասխանատու գործ է դաւակ ստեղծելը, գցել նրան կեանքի հնոցը անպաշտպան, անզէն, վատոյժ, այլասերուած և անպէտք կռուի համար:

Ի՞նչ է այդ ողորմելի արարածի վիճակը:

Նա ոտի տակ է ընկնում, տրորւում, տապալւում կամ քարշ տալիս իր խղճուկ կեանքը, միշտ հասարակական ցած պատուանդանների վրայ մնալով, միշտ նախանձով ու ատելութեամբ նայելով ներքեւից վեր նրանց վրայ, որոնք տաղանդի, ընդունակութիւնների ու կամքի ոյժով բարձրացել են վեր, դէպի յաղթական պալատներ...

Ի՞նչ դառն, յուսահատեցնող վիճակ:

Զգտել, փափագել հասնելու մի որ և է դրութեան, ուսանել ամբողջ տարիներ, նոյն իսկ համալսարան աւարտել և անդադար զգալ իր մարմնի խորքերում հիւանդական ժառանգական սաղմերի աճումն ու անդադար զարգանումն, որ կամաց-կամաց անողորմ կերպով բարակացնում է կեանքի թելերը:

Սարսափելի է, այո՛, տարիներով ճգնել մի արհեստ, գիտութիւն ձեռք բերելու, և երբ որ վաղեմի փափագին հասած, մարդ յուսալից սրտով պատրաստւում է ոտք դնել կեանքի մէջ, յանկարծ սոսկալի թորախտը տապալում է խեղճին ծաղիկ հասակում, կամ ժառանգական ներկայութիւնը մղում է դէպի խելագարութիւն և ինքնասպանութիւն:

Մեռնել, ոչնչանալ, երբ այդչափ կենսական ոյժ է զգում մարդ իր մէջ, երբ այդքան պայծառ է փայլում կեանքի արևը, անհետանալ հազիւ աչքերը բացած, հազիւ երկրի բարիքների համն առած, հազիւ իր երակների մէջ կեանքի հոսանքն զգացած: Անհետանալ, կորչել և այն էլ ծնողների մեղքից...

Ծնողներ. որչափ խղճալի են դրանք ևս. ի՞նչ ան-
մխիթար, սիրտ տոչորոզ կսկիծ, տեսնել ինչպէս աչքի
առաջ հալւում են որդիքը, անվերջ տարիներ դիտել
սիրած էակներին արատաւորուած, հիւանդոտ, այլան-
դակուած—մէկը խուլ-համր, միւսը ընկնաւոր և հիւ-
տերիկ, մի երրորդը անգլխական ախտով բռնուած, կու-
ղիկ, ողնաշարը կորացած, յօդերն ուռած, ոսկորները
փտած, մի ուրիշը սակաւարիւն, նիհար, կուրծքը խոր
ընկած, նուազ, բարակ անդամներով, վզի խլերը բոր-
բոքուած, թարախակալած, ու հազը, թոքախտի այդ
սարսափելի նշանը, կրծքում...

Եւ եթէ մահը առժամանակ խնայում է այս տա-
ռապեալներին, այս այլասերուածներին, ծնողներին
վիճակուած է ականատես լինել այս թոյլ էակների
անյաջողութեանը կեանքի կռուի մէջ, նրանց ոստում-
ները կեանքի ուղիում, նրանց անկամութեանը, նրանց
տանջանքներին ու յուսահատութեանը, նրանց վերջնա-
կան տապալմանը:

«Այո, նոր էակի ստեղծելը մի ծանր գործ է, ա-
սում է Կադալիս: Ստեղծել և ստեղծելիս նրա աչքերը
կուրացնել, ականջները խլացնել, կամ դարձնել նրան
անդամաւոր, պակասաւոր, արատաւոր, կամ նրա ու-
ղեղի վրայ այնպիսի դրոշմ դնել, որ երեխան ծնն-
ւում է անխելք, ապուշ, անբնական, վտանգալից թէ
իր և թէ ուրիշների համար, ծանր բեռն թէ իր և թէ
ուրիշների վզին,—ստեղծել, գցել նրան կեանքի մէջ,
որտեղ նա իր արատաւոր կաղմութեամբ, իր ներվային
վրիպութիւններով պիտի հանդիպի ամենադժբախտ վի-
ճակի»:

Ընտանիքը բաղկանում է անհատներից, ազգը ըն-
տանիքներից:

Եթէ ընտանիքի անդամները տկար են, վաղասեր-
ուած,—տկար ու վատասերուած է և ազգը:

Եթէ անհատները անընդունակ են դառնում իրանց

գոյութիւնը պահպանելու և կորչում են,—կորչում և անհետանում է նաև այն ազգը, որ այդպիսի անհատներից է բաղկացած:

Անողոր է այդ բնական օրէնքը, անդիմադրելի է այն սարսափելի հոսանքը, որ քշում տանում է վատասերուած ազգերը:

Մեր ազգը արդէն ընկած է, աւելի ընկած, քան թէ կարծում ենք: Պէտք է կոյր լինել չը տեսնելու համար այս արագ գլորումն, ազգային տօկուն դիմացկոտութեան փլատակուելը կեղծ բաղաբաղրութունի ազդեցութիւններից: Ազգերի ֆիզիկական կորստեանը առաջնորդում է բարոյական այլասեռումն, այս, ազգային ոգու, աւանդութիւնների, դարևոր փայփայած ու մշակուած գանձերի կորցնելը ազգութեան կորստի առաջաւոր երևոյթներն են: Երբէք, մեր երկար պատմութեան ընթացքում, մեր ցեղը այսչափ մօտ չէ եղել յընդման և երբէք մեր ժողովրդի բարոյական մակերևոյթը այնքան ստորացած չէ եղած, ինչպէս այսօր, այն ինչ երբէք նա չէր կարող այնչափ բարձր լինել, որչափ այսօր:

Այո, երբ շուրջդ տեսնում ես միայն կեղծիք, երբ առևտուրը, աճուրդը սիրոյ ու համակրանքի տեղ են բռնում, երբ երեկուայ տրեխաւոր անգրագէտ, այսօր հարստացած գիւղացին ստորութիւն է համարում իր համագիւղացու աղջիկն ուզել, երբ համալսարան աւարտած, գիտութեան տաճարից նոր դուրս եկած երիտասարդը, վերադառնալով հայրենիք, որոնում է ոչ թէ սէր, այլ դիրք, այլ օժիտ, ինչ կրօնի և ինչ ազգութեան էլ պատկանէր այդ օժիտը, երբ մայրը իր ծրծկեր, դեռ ոչինչ չը հասկացող, մանկիկի ականջները լցնում է ամեն տեսակ հնչիւններով, միայն թէ մայրենի հնչիւններ չը լինեն նրանք, երբ մի ազգի մէջ կորել է ինքնաճանաչութիւնը, ինքնազգացումն, երբ отъ Бога отсталъ и къ черту не присталъ,—**ճՀ**, այն ժամա-

նակ մօտ է այդ ազգի բարոյական սնանկութիւնը, որին յաջորդելու է ֆիզիկական անհետանումն:

Մարդ ստեղծւում է, դիտելով այն սարսափելի ու անմիտ ինքնասպանութիւնը, որ կատարում ենք մենք մեր սեփական ձեռքով: Մի ամբողջ մարդկային ցեղ անձնասպանութիւն է գործում և այդ անում է կարծես գիտակցօրէն, համարեա համոզմունքով, որոշ պրօգրամով:

Միայն տխմարներն են կարծում, թէ մի ազգի բարոյական այլասեռումն անկախ է նրա ֆիզիկական ու առողջական դրութիւնից: Ո՛չ, բարոյական անկումն սերտ կապուած է ֆիզիկականի հետ և բարոյական արատի հիմքը ֆիզիկական պակասութիւնն է: Առողջ կազմուածքի, առողջ ուղեղի ու ներվերի տէր մարդը կ'ունենայ առողջ գիտակցութիւն, առողջ հայեացքներ, առողջ իդէալներ: Եւ այդ օրէնքը ամենքը կարող են ստուգել, նայելով իրանց շուրջը, դիտելով այն ընդհանուր ֆիզիկական ու բարոյական այլասեռումն, որ կլանել է մեր «ինտելիգենտ» կոչուած դասակարգը:

Եթէ ուսումնասիրենք «ինտելիգենտ գողի», նաւթախողովակներ ծակողի, կեղծ մուրհակներ գրողի աղգատոհմը, երեւի մի որ և է ներվային արատ կը գտնենք:

Միայն ընտանիքները, լաւ կազմուած ընտանիքները կարող են փրկել մի ազգութիւն, և փրկութեան այդ զէնքն էլ գուլացել, փտել է:

Մարդիկ դարերի ընթացքում ձգտել են ազնուացնելու ձիւրի, ոչխարների, նոյն իսկ կաքաների ու շրների ցեղերը, ընտրելով ամենալաւ, ամենաառողջ անհատներ և միաւորեցնելով նրանց. այսինքն արել են արուեստէն այն, ինչ որ բիւրաւոր դարերի ընթացքում բնականաբար անում է բնութիւնը: Այսպիսով համարեա ստեղծուել են նորանոր, աւելի զեղեցիկ, աւելի ուժեղ կենդանական ցեղեր:

Եւ մարդը, այդչափ հոգալով անասունների ազնուացման մասին, միանգամայն անուշադիր է մնացել դէպի իր ցեղի բարելաւումն և նոյն իսկ կարծես ձրգտում է աւելի ևս վատացնելու նրան:

Նայեցէք ձեր շուրջը: Հարիւրաւոր գեղեցիկ, առոյգ կազմուածքի տէր օրիորդներ, որոնք կարծես հէնց մայրեր լինելու և յաղթանդամ, անարատ սերունդ տալու համար են ծնուած, սակայն օժիտի պակասութեան պատճառով տանն են մնացած. այն ինչ, ուրիշները, նուազ և այլասերուած արարածներ, ներվախտութեան ու տուբերկուլօզի զաւակներ և թոքախտի թեկնածուներ, հեշտութեամբ մարդու են գնում, շնորհիւ նաւթային բաժնեթղթերի:

Իսկ տղամարդիկ, կորցրած ամօթն ու բարեխղճութիւնը, զինուած միմիայն սիրուն կին ունենալու եսամոլ ցանկութեամբ, ինչպէս նաև պապաւաւի դատած արժէթղթերով, ընտում է իր ճաշակի համեմատ աղջիկ, կարծես վարունգ շոկելիս լինէր, և աղջիկը չլացած նրա հաստութեամբ, կամ բժշկի տիտղոսով ու ճարտարապետի կօկարդով, որոշում է կին դառնալ յաճախ մի անբարոյականի, մի սպառուածի, մի դատարկ այլասերուածի, որի առողջութիւնը գինեաներում ու հասարակաց տներումն է վատնուած, որի խեղք թղթախաղի կամ ձիարշաւի մէջն է զարգացել և որի միակ արժանաւորութիւնն այն է, որ նա հարուստ հօր որդի է...

Գիտութիւնը այժմ կանոններ է սահմանել ամուսնութեան համար: Անտարակոյս հեռու չէ գուցէ այն օրը, երբ նա իբրև անվիճելի կօնորօլ յաղթանակով կը մտնի ամուսնութեան շրջանը ևս, ինչպէս մտել է արդէն հասարակական կեանքի միւս շրջանները: Անտարակոյս մի օր օրէնսդրութիւնը իր հսկողութեան տակ կ'առնի այս կենսական ակտը և կը հսկի, որ նա կ'ատարուի գիտութեան ցուցմունքների համաձայն: Այն ժամանակ կը սկսուի մի նոր դար առողջապահու-

թեան համար։ Այն ժամանակ միանգամից կը վերանան արատաւորների, վրիպածների ու այլասերութեան լեզիօները, որոնց պահպանութեան ու բժշկութեան համար հասարակութիւնը ստիպուած է այժմ պահել բազմածախս հիւանդանոցներ, գժատներ, անկեւանոցներ և այլն։

Այո՛, մի օր հասնելու է այս երջանիկ ժամանակը։ Բայց մինչև այդ ոսկեդարի հասնելը մենք կը ցանկանայինք բանալ ծնողների և ամուսնացող երիտասարդների ու աղջիկների աչքերը և հասկացնել նրանց, թէ որչափ մեծ ու լուրջ քայլ է ամուսնութիւնը և որքան չըջահայեցողութիւն ու զգուշութիւն է հարկաւոր այդ քայլն անելու համար։

Անտարակոյս, ապրուստի ապահովութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի ընտանիքի մէջ, բայց նա երկրորդական է—համեմատելով յիշած առողջական պայմաններին։ Առողջ տղամարդը և առողջ կինը չեն կորչի կեանքի մէջ, թե թեի տուած վստահ կ'ընթանան դէպի բարեկեցութիւն ու երջանիկ կեանք.—երջանիկ իրանց սեփական առողջութեամբ, երջանիկ զաւակների ֆիզիկական ու բարոյական բարգաւաճմամբ, երջանիկ այն համողմունքով, թէ կարող եղան մի կաթիլ փրկարար բալզամ կաթեցնել մեր վշտերի ու վիհների մէջ...

ԲԺՊ. Վ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ